

E-LOGOS
ELECTRONIC JOURNAL FOR PHILOSOPHY/2003
ISSN 1211-0442

Hledání objektivní pravdy

Michal Vokatý

V dějinách lidstva si již mnozí položili otázku, kde hledat objektivní pravdu. Protože na skutečnosti (dění věcí) nahlížíme svým vlastním subjektivně zabarveným pohledem, který se od nahlížení jiných subjektů vždy alespoň trochu liší, ztrácíme orientaci v prostoru pravd. Je možné tvrdit, že existuje jedna jediná pravda, které je nutno podřídit naše životy, nebo je tomu právě naopak? Je patrné, že odpovědi na fenomén objektivní pravdy je možné hledat v různých filosofických směrech jako jsou především dominantní a proti sobě stojící relativismus a racionalismus. Situace se dále komplikuje tzv. kritickým zatížením našich postojů a hodnocení, které nás nutí k opětovnému zhodnocování. Pouze subjekt s dostatečnou dávkou kritičnosti je s to vlastního zdokonalení. V poslední době dochází ke špatnému nahlížení na pojem kritiky, která je nesprávně považována za něco negativního, škodlivého, nežádoucího. Naopak, dostatečná otevřenost kritice nám umožní „stát se lepšími lidmi“. Tato práce usiluje o vytvoření určitého modelu, který bude věrně zrcadlit hodnotový systém individua jakožto bázi pro dosažení (respektive přiblížení se) objektivní pravdy. Snahou autora je postihnout podstatu elementů, kterými jsme jako lidské bytosti determinováni v hledání objektivní pravdy. Tzv. model hodnotových hladin, který nám předkládá tato práce, představuje jisté předurčení pro její nalezení. Budeme-li schopni kriticky nahlížet na vlastní hodnotový systém (v absolutním smyslu), potom se nám podaří vstoupit do světa poznání, do světa podstaty všeho dění. Autorovy myšlenky v eseji obsažené se prolínají s myšlenkami významného filozofa Ortegy y Gasseta, který nám dává nahlédnout do této problematiky ve svém díle Úkol naší doby (El tema de nuestro tiempo).

Rozdílné hodnotící schopnosti

Na každého jednotlivého člověka je nutné nahlížet jako na samostatně stojící individuum, které disponuje schopností svobodného myšlení a rozhodování. Je s to nahlížet na určitou situaci podle vlastních percepčních dispozic a zhodnotit ji podle vlastního systému hodnot. Jelikož se každá společnost sestává z velké kvantity takovýchto svébytných elementů, je patrné, že jejich vnímání a hodnocení určité skutečnosti bude nabývat diferenčních hodnot. Setkáváme se tak s množstvím různých pohledů na stejnou skutečnost, která tak může být vnímána a hodnocena nejen odlišně, ale dokonce i protikladně. Jedni mohou danou skutečnost považovat za dobrou, jiní za špatnou, jedni za nezbytnou, jiní za zbytnou atd. Naskytá se nám otázka, kdo má ve svém hodnocení pravdu? Na tuto otázku nám do jisté míry odpovídají pravidla a principy společnosti, jenž vymezují určitý způsob přijatelného nahlížení a hodnocení věcí (skutečností). Jinými slovy, budou-li naše hodnocení v zásadním rozporu s hodnocením společnosti, potom jsou naše hodnocení špatná. O špatném a dobrém tak rozhodujeme pouze ve vztahu ke společnosti, nikoliv ve vztahu k pravé podstatě věcí. Porovnáme-li různé společnosti zjistíme, že jejich hodnocení mohou být pro stejnou - v životě člověka zásadní - skutečnost odlišná.

Je nutné zdůraznit, že většina lidí se ve svých postojích a názorech shoduje, nebo si je velmi podobná a jedná se tedy o názorový konflikt nikoliv mezi všemi zúčastněnými, ale jen mezi masou lidí na straně jedné a několika málo jedinci na straně druhé.¹ Významnou úlohu v problematice názorové rozdílnosti hraje úloha generací. „Generace není hrstka znamenitých lidí, ani prostá masa, je to nové celistvé společenské těleso, obsahující vybranou menšinu i masy, vržené na fórum existence, kde má předznačenou životní dráhu.“ Dále pokračuje autor: „... každá generace představuje jistou vitální hladinu, podle níž se vymezuje životní pocit. Každá generace se jeví jako pulsace dějinné síly národa, která má jedinečnou, osobitou podobu; je to nezaměnitelný tlukot v sérii pulsu, podobně jako každá nota v rozvíjené melodii.“ „... jedna generace se rodí z druhé, takže nová generace zde nachází již ty podoby, které životu dala generace dřívější. Pro každou generaci je život tudíž úkonem o dvou rozměrech: jeden spočívá v přijímání toho, co žila generace předešlá - idejí, hodnocení, institucí atd.; druhý znamená nechat plynout svou vlastní živelnost.“²

Existují rozdílné pohledy na tuto problematiku. Zmíňme zde zejména dva hlavní proudy, které nám pomohou objasnit námi studovaný fenomén pravdy (míněna je tzv. objektivní pravda). Jedním z těchto dvou směrů, který bychom mohli přirovnat k první vlajkové lodi, je tzv. relativismus, jehož podstata spočívá v přesvědčení o neexistenci objektivní pravdy a zakládá se na akceptaci jednotlivých dílčích pravd každého jednoho individua. Gasset píše: „Především, jestliže neexistuje pravda, potom nemůže relativismus sám sebe brát vážně.“³ Druhou vlajkovou lodí, která pluje v moři filosofického tázání, je směr zvaný racionalismus. Tento směr postupuje opačně: „Racionalismus, aby zachránil pravdu, vzdává se života.“⁴ Racionalisté tvrdí, že existuje pouze jedna pravda, které se musí podříditi všechny subjekty.

„Každý život je jedno hledisko na svět. To, co vidí jeden život, nemůže vidět žádný jiný. Každé individuum - osoba, národ, epocha - je nezastupitelným orgánem dobývání pravdy. Pravda, jež jako taková existuje mimo

¹ „Na jedné straně je převládající masa těch, kdo trvají na zavedené ideologii, na druhé straně je nepatrná menšina srdcí tvořících předvoj, bdělých duší, které v dále rozeznávají dosud nedotčená území. Tato menšina odsouzená k nepochopení ...“ Tato práce je obohacena pouze Gassetovy myšlenky z díla Úkol naší doby, viz. použitá literatura, a proto v následujících poznámkách pod čarou nebude již uváděn autor a dílo.

² Citace filozofa Gasset z díla Úkol naší doby.

³ Jde o velice bystrou myšlenku, kdy si Gasset uvědomuje, že absence pravdy vytlačuje existenci jakékoli pravdy třebaže v podobě určitého tvrzení, zde základního konceptu relativismu.

⁴ Gassetovy náhledy k problematice protichůdných směrů relativismu a racionalismu.

historické proměny, získává takto vitální rozměr. Bez rozvoje, neustálé změny a nevyčerpatelného dobrodružství, z nichž se skládá život, zůstaly by vesmír a neomezená pravda nepoznány“⁵

Jak je patrné, nutnou podmínkou pro další poodhalení objektivní pravdy je naše mentální živelnost (mentální aktivita), snaha postoupit ve filozofickém tázání o kousek dále, která nám dává možnost lehce se dotknout podstaty všeho dění, veškerých skutečností. Necht' bázi mentální aktivity je nám jistá úroveň hladiny hodnot každého jednoho individua.⁶

Lze říci, že každé individuum je nositelem určité hladiny vnímání a hladiny hodnot, které mohou oproti hladině jiného individua nabývat vyšších nebo nižších hodnot, nebo se mohou nacházet na přibližně stejné úrovni. Pod pojmem hladina vnímání rozumíme schopnost vnímat určitou skutečnost maximálně objektivně s cílem následného nejlepšího možného ohodnocení této skutečnosti. Hladina hodnot jako komplex hodnotových hladin individua je tedy přímo závislá na hladině vnímání. Pokud je hladina vnímání nedostatečná a z části absentuje, potom nedosahuje hladina hodnot požadované úrovně. Hladinou hodnot tedy rozumíme určitou individuem dosaženou úroveň schopnosti hodnotit danou skutečnost blíže se tak k objektivní pravdě.⁷

Model hodnotových hladin

Jedná o model sestavený autorem této eseje, který slouží k snazší orientaci v hodnotové problematice. Model je ve své podstatě dvojrozměrným grafem, který sleduje vztahy mezi vývojem určité hodnotové hladiny (model je níže objasněn pomocí zvolené etické hladiny individua) a intenzitou faktorů působících na změny této hladiny a to v závislosti na věku pozorovaného individua. Tento model je velice adaptabilní požadavkům pozorovatele, neboť umožňuje na osu y nanášet, kromě intenzity působícího faktoru, libovolně zvolenou hodnotovou hladinu. Vždy je nutné nahlížet na působící faktory jako na elementy, které působí na vývoj příslušné hodnotové hladiny. V našem případě byla zvolena hladina etických (mravních) hodnot jako složka systému hodnot individua. Na osu x budeme tedy nanášet věk v letech, což nám umožní sledovat vývoj hodnotové hladiny během života jedince. Zajímáme-li se o vývoj zejména v určitém vymezeném věkovém intervalu (například od patnácti do dvaceti pěti let), potom lze na tomto časovém intervalu zvolit na ose x menší časové jednotky (například měsíce namísto roků), které pak graficky se stejnou šíří jako původní časové intervaly znázorníme v modelu (grafu).

Do jednoho modelu (grafu) je možné zanést konkrétní hodnotové hladiny více osob a vzájemně je tak srovnat. Vzájemná poloha hodnotových hladin nás v případě, že na osu y nanášíme hladinu etických hodnot individuí, informuje o mravní vyspělosti a mravní stabilitě jednotlivých lidí.

Je patrné, že k sestavení takového modelu je nutné určitým způsobem kvantifikovat intenzitu působících faktorů v jednotlivých letech spolu s reakcí hodnotového systému individua v podobě příslušné hodnotové hladiny.⁸

⁵ Tato myšlenka je podstatou celé této práce.

⁶ Zajisté se velice těžce bude k objektivní pravdě přibližovat osoba bez hlubšího a stabilního hodnotového systému. Člověk, který si není jist ani ve svých etických hodnotách (jako dílčí části komplexu hodnotového systému), není schopen vlastní morální identifikace (v nejširším slova smyslu přisouzení vlastní osobě povahy dobrého, nebo naopak zlého), natož poznání pravdy.

⁷ „Naše myšlení usiluje o to, aby bylo pravdivé, to jest, aby věrně zrcadlilo to, co věci jsou.“ Touto větou José Ortega y Gasset vystihuje vazbu mezi myšlením a objektivitou. Naše myšlení nám dává jedinečnou možnost přiblížit se k objektivní pravdě.

⁸ Každá jednotlivá hodnotová hladina (například hladina etických hodnot) je závislá na specifických působících faktorech, které mají odlišnou periodicitu výskytu a odlišnou intenzitu působení. Abychom byli schopni nějakým způsobem kvantifikovat tyto působící faktory (podobný postup bychom použili i pro kvantifikaci hodnotových hladin), museli bychom sestavit určitou tabulku sobě si podobných působících faktorů, kterým bychom podle jejich schopnosti působit (síly působení) přisoudily určité bodové ohodnocení. Tak by například v problematice etické hodnotové hladiny působící kritérium v podobě přijetí nového „špatného“ zákona v podobě nových

Interpretace průběhu hodnotové hladiny

Jestliže nabývá hodnotová hladina relativně stejné úrovně s rostoucím věkem individua a svým průběhem se blíží přímce, lze říci, že dané individuum je v průběhu svého života v dané hodnotové kategorii relativně stabilní a nemění výrazně svůj hodnotový systém. Pokud hladina nabývá výrazně odlišných hodnot s rostoucím věkem, potom se zjevně jedná o případ, kdy si dané individuum není ve svých hodnotách jisté a mění svůj hodnotový systém pod vlivem působících faktorů, například v podobě působení tzv. názorových vůdců, od kterých přejímá jejich názory a postoje. Dále je možné rozlišit tuto situaci na případ, kdy daná hladina nabývá odlišných hodnot, které mají tendenci oscilovat okolo úrovně původní hladiny, a na případ, kdy dochází ke změně úrovně (výše) hladiny v podobě odklonění od původní hladiny. V první situaci se jedná o takové změny v hodnotovém systému, které mají pouze dočasný, nikoliv trvalý charakter. V druhé situaci dochází v podobě skoku k trvalému posunu hladiny hodnot. K tomuto skoku dochází pod vlivem silných motivačních (tzv. pozitivních), nebo naopak silných demotivačních (negativních) faktorů. Charakterem motivačních faktorů je posun úrovně hladiny nahoru, u demotivačních faktorů je tomu naopak. Silným motivačním faktorem v případě, kdy se zajímáme o hladinu etických hodnot, kterou tak nanášíme na osu y, může být například pro individuum úspěšný soudní spor v případě, že bylo poškozeno v určité oblasti práva. Taková skutečnost posiluje víru v soudnictví a v systém všeobecně přijímaných práv a povinností stanovených ve společnosti, čímž vyzdvihá hladinu etických hodnot jedince. Pokud by tato hladina byla již na vysoké úrovni, potom lze předpokládat, že by nedošlo k jejímu dalšímu vyzdvižení, ale k jejímu upevnění na stejné hladině. Stala by se tak tzv. více obranyschopnou proti působícím faktorům, které by musely nabývat vyšších hodnot než dříve, aby byly s to snížit úroveň hodnotové hladiny.

Pozornost věnujme také velikosti a orientaci směrnice průběhu dané hodnotové hladiny (je možné považovat hodnotovou hladinu za funkci). Jestliže tato směrnice nabývá velkého rozptýlu na malém věkovém intervalu, potom subjekt velmi výrazně mění úroveň hodnotové hladiny. Žádoucím trendem, který by vedl k maximálnímu přibližování k objektivní pravdě, je pozvolný růst hodnotové hladiny. Směrnice hladiny je tak pozitivně skloněna (roste) a nabývá nevelkých hodnot. Situace, kdy je směrnice negativně skloněna (klesá) a nabývá též nevelkých hodnot, již znamená regres dané hodnotové hladiny, ale je vždy přijatelnější než takové změny hodnot směrnice, které znamenají velký hodnotový rozptyl.

Vzájemná poloha hodnotových hladin

Pokud do jednoho modelu zaneseme průběh konkrétních hodnotových hladin několika individuí, je možné u těchto individuí z časového hlediska srovnat vývoj jejich hodnotových hladin. Lze tak zjistit, u kterých osob je vyšší (respektive nižší) úroveň dané zkoumané hodnotové hladiny v příslušném věku, které osoby jsou více nebo méně stabilní ve svých hodnotách, a které tedy více nebo méně podléhají vnějším působícím faktorům, kterými jsou například již zmínění názoroví vůdci.

Principiálně stejným způsobem jako lze sledovat určitou hodnotovou hladinu u několika osob lze modelovat tzv. komplexní hodnotový systém individua. Na osu y bychom proto nejprve nanášeli všechny složky v podobě hodnotových hladin, které jsou součástí hodnotového systému jedince. Vedle sebe by se tak ocitly různé hodnotové hladiny, například hodnotová hladina etická, hodnotová hladina estetická atd. Nakonec bychom provedli například jejich vážený aritmetický

prakticky neaplikovatelných pravidel pro přijetí krevní transfuze bylo několikanásobně výše ohodnoceno jako závažný faktor (tzv. silný negativní faktor) oproti například zdlouhavosti určitého soudního procesu (tzv. slabý negativní faktor).

průměr podle významu, který jim přisuzujeme v celku hodnotového systému jedince (předpokládá se, že jednotlivé hodnotové hladiny mají různý význam). Tímto postupem jsme schopni srovnání jedinců nejen podle již zmíněných dílčích hodnotových hladin, ale navíc i podle celého hodnotového systému.

Použitá literatura:

Ortega y Gasset, José: Úkol naší doby, 1969, Váhy.

Ortega y Gasset, José: Evropa a idea národa, 1993, Váhy.